Теоретико-методологічні засади дослідження системи джерел енергетичного права України

Новосад Ірина Вікторівна[1]

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2026	Право	349.6:620.9

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.19401381

Анотація: У статті висвітлено теоретико-методологічні засади дослідження системи джерел енергетичного права України. Встановлено, що її наукове пізнання доцільно здійснювати на трьох взаємопов'язаних рівнях: структурно-елементному, модельному та проблемному. Систематизовано наукові підходи до визначення складу системи джерел енергетичного права, класифіковано їх основні види та проаналізовано моделі побудови відповідної системи, представлені у вітчизняній доктрині. Виявлено ключові проблеми розвитку системи джерел енергетичного права України, зокрема неузгодженість побудови енергетичного законодавства, нерівномірність розвитку його складових, євроінтеграційні виклики та відсутність систематизації. Зроблено висновки щодо необхідності комплексного та концептуального підходу до подальшого розвитку системи джерел енергетичного права з метою підвищення ефективності правового регулювання енергетичних відносин.

Ключові слова: джерела енергетичного права, енергетичне законодавство, правове регулювання енергетичних відносин, система джерел енергетичного права України, теоретико-методологічні засади, енергетичне право ЄС, енергетична безпека, євроінтеграція.

Theoretical and methodological foundations of the study of the system of sources of energy law of Ukraine

Annotation: The article highlights the theoretical and methodological foundations for studying the system of sources of energy law in Ukraine. It is established that its scientific understanding should be carried out at three interrelated levels: structural-element, model, and problem-oriented. Scientific approaches to defining the composition of the system of sources of energy law are systematized, the main types are classified, and the models of building the corresponding system presented in domestic doctrine are analyzed. Key problems in the development of the system of sources of energy law in Ukraine are identified, including inconsistencies in the construction of energy legislation, uneven development of its components, European integration challenges, and the lack of systematization. Conclusions are drawn on the need for a comprehensive and conceptual approach to further development of the system of sources of energy law to enhance the effectiveness of legal regulation of energy relations.

[1] кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна, Idukhnevych@gmail.com, ORCID ID https://orcid.org/ 0000-0003-1202-028X

Keywords: sources of energy law, energy legislation, legal regulation of energy relations, system of sources of energy law in Ukraine, theoretical and methodological foundations, EU energy law, energy security, European integration.

Вступ

Сучасний розвиток енергетичного права України характеризується ускладненням енергетичних відносин, активізацією нормотворчої діяльності, посиленням євроінтеграційних процесів та загостренням питань енергетичної безпеки. За таких умов особливої актуальності набуває наукове осмислення системи джерел енергетичного права, здатної забезпечити узгоджене та ефективне правове регулювання відповідної сфери суспільних відносин.

Аналіз наукових досліджень засвідчує, що у вітчизняній доктрині сформовано окремі підходи до визначення складу та структури енергетичного законодавства, а також запропоновано моделі побудови системи джерел енергетичного права. Зокрема, Р. С. Кірін та В. С. Хомин [1] у своїх дослідженнях зосереджували увагу на систематизації «енергозначущого» законодавства та визначенні його складових у контексті правового регулювання паливно-енергетичного комплексу. Р. С. Кірін та С. Грищак [2] розробляли модельні підходи до побудови системи джерел енергетичного права, обґрунтовуючи можливість застосування багаторівневої та двовимірної моделі відповідної системи. О. Ю. Битяк [3] у своїх наукових працях досліджував ієрархічну структуру енергетичного законодавства, пропонуючи розмежування загального та спеціального рівнів правового регулювання енергетичних відносин. Разом із тим у зазначених дослідженнях основна увага приділяється окремим аспектам структури або моделювання енергетичного законодавства, тоді як комплексний аналіз системи джерел енергетичного права на різних рівнях наукового пізнання залишається недостатньо розробленим.

Аналіз стану наукової розробленості проблематики джерел енергетичного права свідчить, що, попри наявність окремих досліджень у цій сфері, низка принципових аспектів залишалася невирішеною або недостатньо опрацьованою. Передусім ідеться про відсутність цілісного теоретико-методологічного підходу до дослідження системи джерел енергетичного права України, який би дозволяв поєднати різні аспекти її пізнання в єдину логічну конструкцію.

По-перше, у науці енергетичного права переважно не здійснювалося чіткого розмежування рівнів наукового пізнання системи джерел енергетичного права. Дослідження здебільшого обмежувалися або переліком видів джерел права, або аналізом окремих моделей енергетичного законодавства, без їх послідовного осмислення на структурно-елементному, модельному та проблемному рівнях.

По-друге, залишалося невирішеним питання узгодженості різних підходів до моделювання системи джерел енергетичного права. Наявні у доктрині моделі або характеризувалися різнорівневістю елементів, або не враховували сучасних тенденцій розвитку енергетичного права, зокрема посилення значення енергетичної ефективності, енергетичної безпеки та енергетичного переходу.

По-третє, проблеми розвитку системи джерел енергетичного права (неузгодженість побудови енергетичного законодавства, нерівномірність розвитку його складових, євроінтеграційні виклики, відсутність систематизації) у наукових працях здебільшого розглядалися ізольовано, без їх комплексного аналізу як взаємопов’язаних проявів функціонування єдиної системи джерел права.

Саме зазначені невирішені раніше частини загальної проблеми зумовили необхідність проведення цього дослідження та визначили його спрямованість.

Метою статті є комплексне дослідження теоретико-методологічних рівнів вивчення системи джерел енергетичного права України. Відповідно, завданнями статті є визначення теоретико-методологічних засад дослідження системи джерел

енергетичного права України, аналіз структурно-елементного та модельного підходів до побудови системи джерел енергетичного права, виявлення ключових проблем її розвитку в умовах сучасного енергетичного законодавства та євроінтеграційних процесів, обґрунтування доцільності багаторівневого підходу до подальшого наукового осмислення системи джерел енергетичного права України.

Аналіз стану наукової розробленості проблематики джерел енергетичного права свідчить, що, попри наявність окремих досліджень у цій сфері, низка принципових аспектів залишалася невирішеною або недостатньо опрацьованою. Передусім ідеться про відсутність цілісного теоретико-методологічного підходу до дослідження системи джерел енергетичного права України, який би дозволяв поєднати різні аспекти її пізнання в єдину логічну конструкцію.

По-перше, у науці енергетичного права переважно не здійснювалося чіткого розмежування рівнів наукового пізнання системи джерел енергетичного права. Дослідження здебільшого обмежувалися або переліком видів джерел права, або аналізом окремих моделей енергетичного законодавства, без їх послідовного осмислення на структурно-елементному, модельному та проблемному рівнях.

По-друге, залишалося невирішеним питання узгодженості різних підходів до моделювання системи джерел енергетичного права. Наявні у доктрині моделі або характеризувалися різнорівневістю елементів, або не враховували сучасних тенденцій розвитку енергетичного права, зокрема посилення значення енергетичної ефективності, енергетичної безпеки та енергетичного переходу.

По-третє, проблеми розвитку системи джерел енергетичного права (неузгодженість побудови енергетичного законодавства, нерівномірність розвитку його складових, євроінтеграційні виклики, відсутність систематизації) у наукових працях здебільшого розглядалися ізольовано, без їх комплексного аналізу як взаємопов’язаних проявів функціонування єдиної системи джерел права.

По-четверте, у науці залишалося відкритим питання співвідношення різних видів джерел енергетичного права (нормативно-правових актів, нормативно-правових договорів, судової практики, правових звичаїв) в межах цілісної системи та їх ролі у забезпеченні ефективного правового регулювання енергетичних відносин.

Саме зазначені невирішені частини загальної проблеми зумовили необхідність проведення цього дослідження та визначили його спрямованість. У даній статті вони були розглянуті та вирішені шляхом обґрунтування багаторівневого теоретико-методологічного підходу до вивчення системи джерел енергетичного права України, що дозволяє комплексно осмислити її структуру, модель побудови та проблеми розвитку.

Результати

Дослідження буде побудоване на засадах послідовного розкриття трьох наукових рівнів пізнання джерел енергетичного права. На першому – *структурно-елементному рівні* такого дослідження – увагу зосереджено на тому, що становить собою джерело енергетичного права та які втілення має. Джерелами енергетичного права наразі є: нормативно-правові акти (Конституція України, кодифіковані закони, закони, підзаконні акти); нормативно-правові договори (зокрема, міжнародно-правові договори); акти органів судової влади (судова практика, судові прецеденти, рішення міжнародних арбітражів); правові звичаї (зокрема, стандартизована договірна практика у сфері міжнародних енергетичних відносин тощо).

Виявлена система джерел енергетичного права відображає лише перший – структурно-елементний – рівень теоретичної розробки питання. Однак окрім визначення того, які джерела формують сучасне енергетичне право та що вони собою представляють, важливо виявити, як ці джерела співвідносяться між собою та яким чином вибудовуються в систему. Такий рівень наукового пізнання оптимально назвати

модельним, оскільки на ньому розкривається обрана модель системи джерел енергетичного права.

Наука розробляє джерельні моделі тієї чи іншої галузі права з метою візуалізації внутрішніх зв'язків, які перетворюють просту сукупність юридичних джерел у цілісну систему та визначають її ефективність. Переваги та недоліки правового регулювання тих чи інших відносин часто зумовлені значною мірою саме характерними рисами обраної моделі, в яку виструнчені джерела права галузі.

У вітчизняній доктрині цьому питанню приділено відносно мало уваги, однак все ж представлені деякі принципові позиції з указаної проблеми. Передусім, слід зазначити, що авторами застосовується різна методологія, і це прогнозовано призводить до отримання різних наукових результатів. Наприклад, систематизуючи «енергозначуще законодавство», Р. С. Кірін та В. С. Хомин виділяють такі його складові як: «а) енергетичне законодавство (закон про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг); б) законодавство про енергетичну ефективність; в) електроенергетичне законодавство; г) законодавство про альтернативні джерела енергії; д) газове законодавство; е) господарське законодавство (закони про оренду державного та комунального майна, товарні біржі, індустріальні парки); є) адміністративне законодавство (закон про адміністративні послуги); ж) житлове законодавство (закон про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку); з) транспортне законодавство (закони про трубопровідний транспорт, деякі питання використання транспортних засобів, оснащених електричними двигунами тощо); і) земельне законодавство» [1, с. 51]. Помітно, що виділені ученими елементи моделі «енергозначущого» законодавства не є однопорядковими, а критерій диференціації не є чітко окресленим. Однак такий підхід демонструє, наскільки різні джерела права формують таку систему, та підкреслює складність їх узгодженого поєднання в струнку та зрозумілу модель.

Намагаючись вирішити це важке науково-методологічне завдання, Р. С. Кірін та С. Грищак запропонували ідею двовимірної багаторівневої моделі системи джерел енергетичного права. Відповідно до цієї моделі «горизонтальна ланка представлена тріадою блоків: а) енергоресурсне законодавство; б) законодавство про енергетичну ефективність; в) законодавство про енергетичну безпеку. Вертикальна ланка, кожна складова якої на своєму рівні утворює додатково відповідний вид на перетині із горизонтальною ланкою, представлена складовими енергоресурсного законодавства, а саме: електроенергетичне, ядерне (атомне), вугільне, нафтогазове та законодавство про відновлювальні («зелені») джерела енергії. За такої моделі, наприклад, електроенергетичне законодавство, буде мати три внутрішні складові: 1) електроенергоресурсне законодавство; 2) законодавство про електроенергетичну ефективність; 3) законодавство про електроенергетичну безпеку» [2, с. 354-362].

Аналіз запропонованої моделі демонструє її позитивні риси, серед яких слід вказати: по-перше, урахування трьох основних векторів розвитку енергетичного права ЄС (енергоресурсне право, енергетична ефективність, енергетична безпека); по-друге, авторське опрацювання європейської методики горизонтальних та вертикальних інститутів, що мають перетин, указують на деякі автономні та деякі наскрізні питання в енергетичному праві.

Проте аналізована модель за більш глибокого вивчення має й недоліки, на які варто звернути увагу. Передусім, за обраного підходу гіперболізується енергоресурсна складова енергетичного права, оскільки вона фактично включена у 80% варіантів енергетичних відносин (співпадіння вертикальних та горизонтальних ланок). Крім того невиправдано диференціюється інститут енергетичної ефективності за енергетичними ресурсами, що не має практичної цінності. Те саме відбувається і з енергетичною безпекою, яка втрачає свою цілісність, розмиваючись між енергетичними ресурсами,

тоді як основний акцент має бути зроблений на суб'єктах – носіях права на енергетичну безпеку (особа, населення, держава).

Складну ієрархічну організацію енергетичного законодавства пропонує О. Ю. Битяк. Учений вважає за доцільне слідувати логіці побудови самого ПЕК та створювати «загальний рівень – енергетичне законодавство, та спеціальний – електроенергетичне, виробництво ядерної енергії, вугільне, нафтогазове законодавство, законодавство про альтернативні джерела енергії. До цього слід додати декілька наскрізних типів енергетичних відносин, що займають у названій ієрархії власне особливе місце: законодавче забезпечення енергозбереження, транзит енергоносіїв тощо» [3, с. 113-120]. На нашу думку, дана модель є найближчою до сучасного стану вітчизняного енергетичного законодавства. При цьому, з огляду на те, що вона була розроблена більш п'ятнадцяти років тому, вона не враховує появу новітніх правових інститутів та окреслення важливих тенденцій розвитку енергетичного права (наприклад, щодо підвищення енергетичної ефективності, здійснення енергетичного переходу, забезпечення енергетичної безпеки тощо).

Наступний науковий рівень пізнання системи джерел права (*проблемний*) полягає у виявленні проблем, пов'язаних з невдалою взаємодією елементів, обраною моделлю тощо. Здебільшого у своїх працях науковці вказують на певні окремі проблемні питання розвитку системи джерел енергетичного права, не ставлячи перед собою завдання щодо виявлення їх комплексу. Однак з огляду на мету нашої роботи виконання такого завдання є обов'язковим, адже дозволить всебічно розкрити слабкі місця сучасної системи джерел енергетичного права та одночасно окреслить перспективи подальшого розвитку, адже в напрямі подолання недоліків слід рухатися найбільш інтенсивно. Серед найбільш вагомих та стратегічно впливових проблем розвитку системи джерел вітчизняного енергетичного права слід вказати та проаналізувати такі: а) неузгодженість побудови енергетичного законодавства; б) нерівномірний розвиток складових енергетичного законодавства; в) євроінтеграційні виклики та складнощі адаптації; г) відсутність систематизації.

Неузгодженість побудови енергетичного законодавства. Дана проблема супроводжує енергетичне право України протягом усього періоду його існування. Так, під час формування системи джерел енергетичного права не бралися до уваги ключові правила забезпечення міцної та узгодженої структури з мінімальними затратами ресурсів на правотворчість. Такі помилки проявилися в тому, що дуже часто законодавчі акти спеціального характеру випереджають розробку актів загального характеру.

Вагомим проявом досліджуваної проблеми слід вказати часте пласке бачення нормотворця, коли приймаються законодавчі акти, але «забуваються» необхідні супутні зміни в галузеве законодавство. Напевно найбільш регулярно такі випадки трапляються під час ухвалення енергетичних законів у пакеті зі змінами норм податкового, кримінального права тощо. Класичним прикладом можна вказати ситуацію, що сталася із Законом України «Про електроенергетику», який «був прийнятий в жовтні 1997 року і задекларував відповідальність за крадіжку електроенергії і енергетичного устаткування, а конкретні зміни до адміністративного і кримінального кодексів було прийнято лише в травні 2005 року» [4,].

Такі упущення виникають цілком закономірно з огляду на складність енергетичних відносин. Однак усвідомлення цього факту має стимулювати нормотворця посилювати комплексність правового регулювання, системність, узгодженість засобів, механізмів, інструментів – а це можливо лише за умови узгодженості усієї системи джерел енергетичного права.

Нерівномірний розвиток енергетичного законодавства. Дана проблема в цілому не є чимось абсолютно винятковим. Насправді, система джерел енергетичного права, відповідаючи на запит суспільства та потреби сьогодення, в певні моменти часу

демонструє активізацію окремих своїх складових або навпаки – стагнацію інших. Наприклад, внаслідок низки міжнародно-правових зобов'язань екологічного та кліматоохоронного характеру, взятих на себе Україною, спостерігається кількісне та якісне зростання тієї складової системи джерел енергетичного права, яка регламентує відносини у сфері альтернативної енергетики.

Однак іноді відбуваються зворотні прояви, а саме: нерівномірний розвиток енергетичного законодавства спричиняє ситуації, за яких право не встигає якісно та оперативно врегульовувати суспільні відносини. Таку проблему відстежила Г. Д. Джумагельдієва, вказавши на «зниження спроможності права, сприяти розвитку відносин, у яких зацікавлене суспільство, спричинене об'єктивною різницею у темпах розвитку економічних відносин (у даному випадку – в енергетичній сфері) та законодавства, що їх регулює» [5, с. 58]. Учена називає таке явище базовою правовою деструкцією, і цей підхід потім також активно використовується в юридичній літературі [6, с. 125].

Слід зазначити, що проблематика «відставання» норми закону (нормативно-правових актів) від розвитку суспільних відносин представляє інтерес не лише для галузевих наук (таких, як енергетичне право), але й для загальної теорії права. Саме тому представниця цієї юридичної науки Л. А. Корунчак у своєму дисертаційному дослідженні аргументує причину такого відставання, а саме: «дискретність закону (в широкому розумінні) й безперервність розвитку суспільних відносин» [7]. Опираючись на цей значною мірою філософський аргумент, залишається лише визнати указане «відставання» та нерівномірність розвитку системи джерел енергетичного права абсолютно невідворотним явищем, іманентним самій природі безперервних суспільних відносин та відносно статичних норм права. Проте такий підхід не є продуктивним у плані покращення та зменшення відповідного розриву між нормами права та потребами реальних суспільних відносин, що ними регулюються.

Багаторічні воєнні дії на території України, загострення кризових показників енергетичної безпеки, необхідність пришвидшення енергетичної трансформації, поглиблення екологічних проблем тощо – сукупність усіх цих факторів поставила перед нормотворцем завдання щодо активізації розвитку енергетичного законодавства, однак такий рух не був пропорційним в усіх напрямах. У деяких випадках це було виправдано першочерговою концентрацією зусиль на найбільш актуальних завданнях, але в інших – такого логічного пояснення не було.

З одного боку, це вкотре наголошує на потребу концептуалізації розвитку енергетичного права, що виключає ситуативність його формування. З іншого боку – указана проблема додатково підсвічує необхідність у міцних органічних зв'язках між елементами системи джерел енергетичного права, адже, наприклад, акти судової нормотворчості краще віддзеркалюють актуальні потреби суспільства, оперативно акумулюють запити і конфлікти; міжнародно-правові договори – вказують на стратегічні вектори, які мають враховуватися під час закладання фундаменту системи, тощо.

Євроінтеграційні виклики та складнощі адаптації. Окрема проблема сучасного етапу еволюції вітчизняного енергетичного законодавства, хоча багато в чому вона «розчиняється» в усіх інших, – це потреба швидкої перебудови та перелаштування на європейські правові засади. Україна пройшла складний шлях, який пролягав від підписання Угоди про асоціацію з ЄС (2014), яка накладала серйозні конкретні зобов'язання щодо змін вітчизняного законодавства, зокрема й енергетичного, в стислі строки, – до набуття статусу кандидата у члени ЄС (2022). Стрімка геополітична ротація стала додатковим фактором стресу для системи джерел енергетичного права, які уже більше десяти років знаходяться в перманентному стані євроінтеграційної адаптації.

Підвищене навантаження, яке відчуло саме енергетичне законодавство в результаті підписання Угоди про асоціацію, було зумовлене тим, що воно було одним з найменш адаптованих до імперативних положень законодавства ЄС. Загальними проблемами адаптаційного процесу в Україні дослідники називають «фрагментарність і неузгодженість законодавства, розбіжності в узгодженості норм і правових систем, корупційну складову, низьку якість законодавчих текстів, бюрократичність та недостатню участь громадськості» [8]. Фактично переважна кількість нормативно-правових актів як джерел енергетичного права, прийнятих за період з 2014 року, зумовлені євроінтеграційними зобов'язаннями України, а не вимогами безпосередньо вітчизняних суспільних відносин та логікою їх розвитку. Це накладає певний відбиток на систему джерел енергетичного права.

Несистематизованість енергетичного законодавства. Комплексність енергетичних відносин, що ускладнюють предмет галузі права, додатково загострюють проблему щодо систематизації законодавства. Дійсно, як зазначається в літературі, енергетичне законодавство в Україні не лише потребує прийняття низки необхідних ключових законів, але й очікує проведення кодифікації існуючих нормативно-правових засад – необхідна розробка рамкового закону, який би визначав довготривалу політику в паливно-енергетичному комплексі [4].

Систематизація законодавства означає якісно новий щабель розвитку тієї чи іншої галузі права та законодавства, оскільки «основними результатами процесу систематизації є такі: – правове регулювання широкого спектру нормативно-правових актів, врахування їх специфіки та особливостей упорядкування; – виключення або, принаймні обмеження дублювання норм різними галузями законодавства; – усунення прогалин; – подолання колізій у законодавстві; – створення умов відповідної юридичної кваліфікації» [9].

Сучасне вітчизняне енергетичне законодавство знаходиться на тому щаблі розвитку, коли навіть його кількісний обсяг уже давно перейшов межі питомої потреби в перегляді та систематизації. Наприклад, Р. С. Кірін та В. С. Хомин підрахували, що «станом на початок лютого 2024 р. в енергетичному законодавстві України (блоки електроенергетичного та паливного законодавства) за часи незалежності було прийнято загалом понад 8,7 тис. нормативно-правових актів різної юридичної сили, з яких наразі чинними залишилося 4,4 тис., сфера енергетики як ніколи потребує вдосконалення її правового забезпечення, а відповідні енергоправові утворення — подальших наукових підходів до вирішення нагальних теоретичних проблем системи вітчизняного енергетичного права» [1, с. 50].

Разом із тим, прийняття кодифікаційного акту як прояву систематизації енергетичного законодавства на сьогодні не відбулося. Більше того, таких спроб та намірів не декларується. Це додатково актуалізує необхідність проведення ґрунтовних науково-методологічних досліджень для концептуальної підготовки відповідних нормотворчих ініціатив у майбутньому.

Висновки

У представленому дослідженні систему джерел енергетичного права було розглянуто на трьох наукових рівнях: структурно-елементному, модельному та проблемному.

На структурно-елементному рівні було досліджено, які види джерел енергетичного права складають його систему, розкрито їх основні ознаки та значення в регулюванні енергетичних відносин. Встановлено, що такими джерелами енергетичного права наразі є: нормативно-правові акти (Конституція України, кодифіковані закони, закони, підзаконні акти); нормативно-правові договори (зокрема, міжнародно-правові договори); акти органів судової влади (судова практика, судові прецеденти, рішення

міжнародних арбітражів); правові звичаї (зокрема, стандартизована договірна практика у сфері міжнародних енергетичних відносин тощо). Різноманітність джерел енергетичного права є цілком виправданою з огляду на неоднорідність енергетичних відносин та необхідність диференційованого підходу до їх регулювання, а саме: обрання найбільш оптимальних джерел права з урахуванням їх переваг та недоліків.

На модельному рівні наукового пізнання була виявлена модель системи джерел енергетичного права, яка будується на регулюванні поресурсних та окремих наскрізних енергетичних відносин. Перевагами сучасної моделі системи джерел енергетичного права слід вказати її динамічний плюралізм; розширення в напрямі актуальних і прогресивних напрямів (таких як регламентація відносин щодо альтернативної енергетики, енергетичної ефективності, боротьби з парниковими газами тощо).

Фактично недоліки указаної моделі розкриваються на третьому – проблемному – рівні наукового пізнання. Серед найбільш вагомих та стратегічно впливових проблем розвитку системи джерел вітчизняного енергетичного виокремлено та проаналізовано такі: а) неузгодженість побудови енергетичного законодавства; б) нерівномірний розвиток складових енергетичного законодавства; в) євроінтеграційні виклики та складнощі адаптації; г) відсутність систематизації.

Список використаних джерел

1. Кірін Р. С., Хомин В. С. Розвиток права альтернативної енергетики в умовах енергетичної трансформації України. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2024. Вип. 2 (72). С. 49 – 55.
2. Кірін Р., Грищак С. Енергетичне законодавство України: довоєнна стратегія, повоєнна трансформація. Knowledge, Education, Law, Management. 2022. № 4 (48). С. 354 – 362.
3. Битяк О. Ю. Систематизація законодавства України у сфері електроенергетичних відносин. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. 2010. № 3. С. 113 – 120.
4. Палагусинець Р. В. Законодавчі аспекти функціонування паливно-енергетичного комплексу України. URL:
5. https://jbsec.donnu.edu.ua/article/view/4260 (дата звернення: 01.05.2025 року)
6. Джумагельдієва Г. Д. Напрями реконструкції правового забезпечення функціонування енергетичного ринку. В кн.: Правове забезпечення здійснення державної політики з реконструкції економіки: монографія. Під заг. ред. В.А. Устименка ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. С. 58 – 77. С. 58.
7. Єремєєва Н. В. Правове забезпечення господарської діяльності в сфері енергетики: територіальний аспект. Економіко-правові аспекти сталого розвитку : держава, регіон, місто: матеріали Першої міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 червня 2019 р.). Київ : Наук. ред. В.А. Устименко. НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень, 2019. С. 51 – 54; Детермінанти сталого розвитку економіки: колект. монографія / Під заг. ред. д.е.н., проф. Храпкіної В. В., д.ю.н., проф. Устименка В. А. Київ: Інтерсервіс, 2019. 261 с.
8. Корунчак Л. А. Генеза та еволюція джерел права: синергетичний підхід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2019. 19 с.
9. Кучинська О. Ю. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: теоретичний та техніко-юридичний аспект: дис. докт. філософії : спец. 081 – Право. Київ, 2024. 195 с.

10. Граціанов А. І. Процес систематизації та уніфікації законодавства і розвиток правової системи України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 18 с.